

## ОБРАЗ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА В ПОЕЗІЇ ХЕРСОНСЬКИХ АВТОРІВ

У статті розглядаються особливості інтерпретації в ліричних творах письменників Херсонщини постаті О.Довженка на тлі доби, окреслюються прикмети духовного світу славетного митця, його тісні зв'язки з нашим краєм.

Ключові слова: автор, творчість, мотив, образ.

The article focuses on the investigation of peculiarities of the interpretation of Dovzhenko's image of the lyrical works of Kherson writers and the specific features of literary realization of his world and contacts with our region.

Key words: author, creation, motive, image.

Ключевые слова: автор, творчество, мотив, образ.

Олександр Петрович Довженко нерозривно пов'язаний з Південною Україною, зокрема з пониззям Дніпра, таврійським степом, Новою Каховкою. Херсонські сторінки життя і творчості славетного кінорежисера, драматурга, прозаїка, художника, на жаль, і сьогодні залишаються малодослідженими, хоча констатацій про такі епізоди в його долі є чимало – як у доробку митця, так і в працях про нього – «Сторінки життя і творчості О.П.Довженка» (1975) М.Куценка, «Олександр Довженко» (1978) І.Корнієнка, «Олександр Довженко» (1979) С.Коби, «Олександр Довженко» (1983) Ю.Кочергана, «Життєпис Олександра Довженка» (1991) І.Семенчука, «Дивосвіт Олександра Довженка» (1994) Б.Степанишина тощо. Протягом останніх десятиліть помітне зростання інтересу до цієї постаті з боку таврійських краєзнавців, письменників, літературознавців. Досить згадати публікації, які заповнюють ряд «білих плям», пов'язаних з даною проблематикою,

В.Загороднюка [9], М.Каляки [12; 13], П.Параскевича [18; 19], Г.Рудницького [20], С.Сухопарова [21], Н.Чабан [22; 23] та ін. Звертався до окремих аспектів цієї проблеми й автор даної розвідки в працях різних років [15; 17].

Мета нашої статті – простежити особливості творення образу О.Довженка в поетичному ужитку митців Херсонщини. Така розвідка може послугувати глибшому висвітленню проблеми осягнення постаті визначного кінорежисера й письменника в художній літературі.

Образ О.Довженка осмислюється херсонськими авторами через простеження місця митця в історії української та світової культур, інтерпретацію сторінок його життя і творчості, з'ясування зв'язків із нашим краєм.

Майстрові українського та світового мистецтва присвячено чимало віршів. До збірки присвят «Землі і людства полум'яний син» (1993) увійшло кілька десятків поезій з доробку М.Вінграновського, С.Воскресенка, Л.Горлача, П.Дорошка, К.Журби, Л.Забашти, І.Калинця, А.Малишка, І.Муратова, Д.Павличка, С.Реп'яха, М.Рильського, І.Савича, М.Сингаївського, М.Стельмаха, О.Ющенко та ін. Серед цих численних зразків ліричної Довженкіани не губляться й твори херсонських співців – М.Братана, В.Бровченка, В.Діденка, Ю.Сагайдака, репрезентовані в названому виданні. А крім них, ця тема неодноразово розроблялась і в доробку інших поетів-краян (В.Бойченко, М.Василенко, О.Гунько, В.Загороднюк, Т.Кузьменко та ін.).

Навіть принагідний розгляд текстів митців-південців засвідчує не випадковість їх звернення до довженківських мотивів. Адже Олександр Петрович став знаковою особистістю епохи. Тож відчутно особливий інтерес у письменників Херсонщини до його життя і творчості.

У вірші «Як Дніпро і Десна» з підзаголовком «Подорож О.П.Довженка до Каховки» М.Братан передає духовний портрет опального режисера й письменника: *«Пропливаю Дніпром, вечоріє мій день. / І на серці кіно запеклося рубцями./ Більш не вірю вождям. Я – з людьми, між людей. / Слава Богу, живий, недобитий мерцями»* [2, с.16]. Олександра Петровича не може

похитнути в його виборі, в його поглядах *«вінценосних нездар шумове словоблудство»*. Його сила – в народі, в рідному ґрунті, в служінні загальнолюдським ідеалам: *«Як Дніпро і Десна – Україна і я, / Як Дніпро й Океан – Україна і Людство»* [2, с.17]. Разом з отчою землею він *«горів і – воскрес для довічного бою»*. Через самохарактеристики автор фіксує риси вдачі митця, його громадську місію: безкомпромісність і непокору (*«на милість сатрапам я вік не здавався»*), жагу до діяльної участі у всенародних справах (*«в круговерть будівничу прослався мій шлях»*), добротворчість і кривдоборчий запал (*«я хотів би од зла зрятувати ваші душі»*). Ніякі цькування та репресії не змогли загасити Довженкового людинолюбства, його мрій про гармонійний і мудрий окіл: *«Хоч серце болить, не зігріє ніким, / Але зранений світ ми зігріємо сами!»* [2, с.17].

Визначною пам'яткою людства і людяності став Довженків *«Щоденник»* (1941-1956) як живе свідчення про Другу світову війну та жахливі репресії в Україні, як віддзеркалення гніву та болю, величі думок і щемливих надій світоча, в полі зору якого знаходились і минувшина, й сьогодення рідного народу. Автор поділився своїми враженнями і про довоєнне життя під тоталітарним пресом, і трагічні наслідки *«золотого вересня»* 1939 року, і моторошний період гітлерівської окупації України, і божевільний рецидив фізичного й духовного нищення українців сталінськими поплічниками протягом післявоєнного десятиліття. Цей вражаючий літопис розгулу в Радянському Союзі *«брехні в усіх видах – в партійному і безпартійному»*, яку освячували всілякі *«держиморди й боягузи з ЦК»*, не міг не схвилювати херсонського поета-гулагівця М.Василенка. Сам цькований і переслідуваний за слово правди, він тонко вловив гуманістичну спрямованість Довженкового *«Щоденника»*. Високий світ мислителя і творця перлин світового кіномистецтва знайшов відображення у Василенковому вірші *«Олександр Довженко: Сторінками його щоденника»*.

Цей твір-монолог, який з огляду на його синтетизм можна було б класифікувати і як ліричний портрет, і як поетичний нотатник, і як інвективу,

починається красномовною констатацією-формулою на означення кризового стану радянської суспільної системи – «*духовне капище в руках сліпців*» [4, с.116]. І далі в кожному рядкові озивається трагічний пафос Довженкових нотаток, оголюючи болючі роздуми над абсурдною сучасністю, за якої «*філософи і запальні поети / Сумлінні судді і мужі учені / Гуртом стоять в оптичному прицілі*» [4, с.116]. М.Василенко захоплюється мужністю й витривалістю митцевого серця, що вмістило вселюдські болі, зазнало «*анафемі й гоніння*», рвалось навмируше від «*закулісних витівок щоденних*», але не змаліло й не скорилось. Услід за О.Довженком, наш поет-земляк закликає сучасників бути принциповими й безкомпромісними в боротьбі проти духовних покручів, нікчем і блазнів, що й нині таврують «*рід мій самочинно / В догоду владолюбним і неситим*» [4, с.116]. Ліричний герой вірша свідомий свого суспільного призначення, з гідністю п'є «*свій гіркотний келих*», войовничо стає на захист рідного народу, його мови, звичаїв, моральних норм. Як і «Щоденник» О.Довженка, твір М.Василенка написаний у вигляді філософських розміркувань та емоційних сповідей, різких звинувачень і ліричних одкровень. Для нього автор обрав форму білого вірша, що додає рядкам урочистості й скорботи.

У своєму ліричному циклі «Постаті», присвяченому Д.Бруно, М.Хвильовому, Є.Плужнику, А.Ахматовій, Б.Пастернаку, М.Шагалу, поет з Каховщини Олександр Гунько віднаходить почесне місце й для автора «Землі» й «Звенигори», «Зачарованої Десни» й «Поєми про море». Вірш-портрет «Олександр Довженко», написаний у рік відзначення столітнього ювілею митця, репрезентує світ щемливих роздумів та емоційних спалахів славетного Майстра, приреченого бути вигнанцем щодо рідної землі: «*Жовті дні, фіолетові зерна, / Сірий плац і блакитна душа... / Хто із вас моє диво поверне / В час, коли потяг мій вирушає*» [5, с.226]. Низку кольорових мікрообразів доповнюють акустичні, відчуттєві, увиразнюючі уявлення про страдницьку душу опального художника слова та екрану: «*Хто із вас мою ніжність пригорне / До поту, до безликих потіх? / Зазвучать перламутрові*

*горни, / І впаде наше небо на всіх. // І повстане із вилясків пам'ять, / Мов гіркий, незамолений гріх»* [5, с.227]. Ліризована істина, що завершує вірш («*І блукати ми будем віками / Серед снів невблаганних своїх*») мимоволі споріднює ліричного героя твору з постаттю скитальця Марка Проклятого.

Віршований нарис В.Загороднюка «Зачарований життям» являє собою поетизований життєпис О.Довженка з домінуванням дитячої теми. Він зітканий з мотивів його автобіографічних творів. Насамперед об'єктом інтерпретації у херсонського письменника стає кіноповість «Зачарована Десна» з її двоплановістю в показі долі героя: і малюка, і дорослого митця. Образний світ хрестоматійного твору озивається вже в перших рядках вірша, оприявнюючи буденне й незвичайне «*у Довженковім зелен-селі*». Низкою метафоричних виразів автор уводить читача до тайників письменникової пам'яті, припрошуючи до екскурсів у далеке дитинство, сповнене приголомшливих речей: «*Відкривається світ на городі / Тут душа випурха з пелюшок*» [8, с.34]. Це феєричний окіл, у якому «*малому Сашкові-заброді / В руки з казки скотивсь Колобок*» [8, с.34]. Тут дива вражають на кожному кроці дитячу уяву («*будяки, як наївні спартанці, / Мов під меч, клали сонцю чоло*»; «*воду Десна розливала / Аж під стріхи селянських осель. / Був Сашко тоді за адмірала*»; «*а на березі бачив ще лева, / Але батько казав, що то кіт*»). Мікродеталі та мотиви з «Зачарованої Десни» (неповторний кашель діда, грізні прокльони прабабці, гавкання Пірата, материнська жага до саджання і вирощування рослин) увиразнюють Загороднюкове сприйняття мальовничо-поетичного світу кіноповісті. Херсонський автор послуговується промовистими народними формулами («*на Великдень сім'я воскресала*»), соковитими гіперболізованими та метафоризованими висловами в Довженковому дусі («*тут рослини всієї землі / Повносило зростали*»; «*вмивалися росами вранці, / Квітували, аж п'яно було*»; «*і летіла вода березнева / У прийдешній і гарний ще світ*»). Метою славетного режисера й письменника, штучно відмежованого від України, було повернення на береги Десни та Дніпра – «*зріднитися з диво-землею / І віддати їй душу свою*» [8,

с.36]. І хоча на перешкоді цим замірам постійно з'являлися всілякі лиховісні сили, ба навіть вождь-тиран не випускав цього з поля зору (*«сам Вусатий цікавивсь митцем»*), а *«дитинно-уперті»* мрії О.Довженка зачиняли, наче арештантів, у *«кремлівському гаремі»*, проте ніщо не могло вбити в митцеві-патріотові любові до рідного краю. Його думки повсякчасно *«все текли в Україну, / Як весняні Деснянські струмки./ То на хмару всідалися синю, / То ішли, мов козацькі полки»* [8, с.36]. Їм, як і серцю Довженковому, ніхто не міг наказати зректися одвічних святощів свого роду та народу. Тож, як наголошує автор, великий митець і його духовна потуга навічно ввійшли в буття українців.

Образний світ *«Зачарованої Десни»* відлунює й у вірші В.Діденка *«Буває на світі і радість, і горе...»*. Поет проникає в Довженкові творчі задуми й переживання через фольклорно-літературну тему коней. Про це свідчить промовистий проясень до вірша: *«У «Зачарованій Десні» образ коня – символ вірності художника життєвій правді»* [10, с.97]. Мимоволі згадується відповідна Довженкова заувага: *«Ні в житті ще, ні в письменстві не існувало хлопчика, що так би мріяв про кінську красу, як я, і так би соромивсь потворності»* [6, с.75]. А ще спливають у пам'яті знамениті епізоди в кіноповісті, пов'язані з кіньми. Це й незабутні психологізовані портретописи (*«хитрі й недобрі», «нещасливі, ображені мужицькі кінські душі», «перелякані, закляті, стурбовані або заворожені навіки грішники конячі», «пригноблені, засуджені безповоротно і навіки»*), і підслухана малим Сашком дивовижна розмова старого й невеселого Мурая з молодим та добрішим Тягнибідом, і героїко-романтичні візії хлопчика за мотивами народних пісень.

Як О.Довженко в *«Зачарованій Десні»* апелює до багатой уяви *«молодця Сашечка»*, пробудженої дівочими колядками з характерними батальними сценами та неабиякими вчинками (*«Вже коні ворожі іржуть на Дунаї і ворожі стріли піють недолю мені [...] . А по тім боці турки й татарове лютують, що так багато я їх потоптав конем»* [6, с.77]), так і В.Діденко в

своїй поезії передає жагу героя до подвижництва, а водночас до вільного творчого лету, незважаючи ні на які штучні перепони («дарма, що туман наляга», «поїдемо, коню, ми вітру супроти»), лишаючись вірним принципам краси і правди («щаслив, як пошумлює грива-краса!», «то кривда вмирає – не серце згаса!»), нерозривним зв'язкам з рідною Україною («із небом коханим розлуки доволі!»).

Вірш-монолог В.Діденка «До Десни, улюбленої зроду...» засвідчує незламний патріотизм О.Довженка, його неперебутню українськість. Хоч митець довгі роки змушений був жити й працювати в Росії, але його серце завжди було з батьківським краєм. Воно линуло «до Десни, улюбленої зроду, / Мов у казці – красної на вроду», вітало «повноту високу небозводу / Над безмежжям рідної землі», освячувало «безсмертному народу / Чорні рани й чорні мозолі». О.Довженко осмислював і позначав «неспокою рядками / Майбуття, сучасне й давнину» українців, як літописець їх злетів і поразок. Прикінцева апострофа звучить як самонаказ і водночас напучування співцям-сучасникам: «Не посмій лиш міряти на грами / Правди-волі сяйну давнину, / Підіймай, як прапор над віками, / Слів разючих силу вогняну!» [10, с.53].

Олександр Довженко навічно закарбував своє ім'я в історії творення Каховської гідроелектростанції на Дніпрі та міста Нової Каховки. Про це побіжно свідчать путівники, довідники, енциклопедичні видання. Наприклад, в «Історії міст і сіл УРСР» зазначається: «Тепло й зворушливо про будівників нового міста і ГЕС розповів у своєму кіномистецькому творі «Поема про море» О.П.Довженко. На очах видатного українського кінорежисера й письменника змінювалася посушлива Таврія, народжувалось море, і він став його співцем. «Поема про море» [...] і її творець особливо дорогі новокаховцям. На будинку № 19 по вулиці Леніна встановлено меморіальну дошку з написом: «У цьому будинку жив і працював у 1952-1953 рр. видатний кінорежисер і письменник Олександр Петрович Довженко» [11, с.123].

Образ митця через зв'язки з Каховщиною постає у віршах М.Братана, В.Бровченка, Ю.Сагайдака.

У поезії «Котру весну Дніпро-світозорич...» В.Бровченко подумки мандрує місцями Довженкових подорожей, спостережень, творчих планів і звершень, констатуєчн непереложне: *«Тут ходив Олександр Петрович, / Виколихував море своє. // І вставало з дев'ятого валу / Мудре слово – землі на добро»* [10, с.84]. В пам'яті південців назавжди закарбувався світлий лик письменника й режисера, невмирущо звучать його слова, спонукаючи до життя як діяння і непогамовної жаги творчості: *«Ще не раз тут Довженків починок / Стане покликом думи і мрій»* [10, с.84]. Його золоті сліди відчутні й зримі через цілі десятиліття через мистецькі й буденні справи: *«Розтривожених днів кінокадри / Відпливають на сиві сади. / Вже й тополі збираються в мандри, / Що малими Довженко садив»* [10, с.84]. А з героїв митця особливо закарбовується в пам'яті *«недоспіваний воїн Кравчина»*. І саме про нього нагадує В.Бровченко не випадково. Адже цей персонаж нездійсненої багатотомної епопеї О.Довженка «Золоті ворота» Кравчина був для самого автора, безперечно, одним з найулюбленіших. Тому це прізвище фігурує в цілому ряді творів («Перемога», «Повість полум'яних літ», «Поема про море»), натякаючи на необхідність цілісного сприйняття цієї дійової особи як наскрізної. З захопленням писав митець про цього героя як такого, що *«був битий, стріляний, катований, навіть вішаний на шибениці, навіть був уже закопаний у землю, був у полоні, а все ж таки брав Берлін»*, бо *«сила духу у Кравчини велетенська»* [7, с.84]. З переконаністю В.Бровченко запевняє, що така людина *«білих птиць збереже від завій»*, опосередковано маючи на увазі й самого автора – О.Довженка.

Тему «вічної прописки» митця на Каховщині варіює й М.Братан у вірші «Ключове – село криничувате...». Образ літописця народження нового міста постає за вдячними споминами місцевих мешканців, які тут *«ходили і любили»*. Коло Дніпрових ключів-джерелець і зараз їм *«яснять, невідлетілі, /*

*Золоті Довженкові сліди»* [10, с.85]. Бо для багатьох нерозривними навічно стали поняття «Нова Каховка» та «Олександр Довженко».

*«Він у місті – вічний новоселець. / Припадає й нині, як колись, / До дзвінких, до дзвонкових джерелець, / У яких синіє завше вись»* [10, с.85].

У віршованому нарисі Ю.Сагайдака «Над морем новим у Каховці...» йдеться про наслідки клопотання О.Довженка про належне вшанування пам'яті бійця, загиблого в часи війни. В епіграфі до твору поет кореспондує читача до відповідних нотаток-замірів автора «Поєми про море» з початку 50-х років («Буду просити, аби тут же йому поставили маленький пам'ятничок»). Ю.Сагайдак репрезентує поетизований опис меморіалу над Каховським морем, що постав як наслідок втручання небайдужого й наполегливого Олександра Петровича: «Це тут у далеку ту осінь / Довженко ішов до ріки, / коли під курганом бульдозер / чиїсь потривожив кістки» [10, с.100]. Письменника давно вже немає серед живих, але про його діяльну й рішучу натуру свідчить і цей пам'ятник, що збудовано завдяки його турботам: «І виросло місто під сонцем, / де кров пролилася колись, – / край моря нового в Каховці / стоїть вартовим обеліск» [10, с.100].

Співці Херсонщини досить часто звертають увагу в своїх поезіях на пам'ятні місця та об'єкти, пов'язані з О.Довженком. Такий погляд знаходимо й у творчості В.Бойченка. У вірші «Сосна Довженка в Ірпені» він змальовує дерево, що має відношення до митця. Вдаючись до прийому персоніфікації, поет витворює красномовну образну паралель, переплітаючи плантативний і людський світи. Його героїня-сосна «угору йде сипким піщаним схилом, / Малих пташат гойдаючи в гіллі. / У стовбурі гуде-струмує сила / Оновленої рідної землі» [1]. Звісно, в Ірпені як письменницькій пристані є чимало речей, що сприймаються як меморіальні, бо повертають нас – сучасних – до минулих десятиліть і на їх тлі – до різних мистецьких доль. Для В.Бойченка таким символом присутності О.Довженка в Ірпені стало саме це вольове й непереможне дерево, відповідне його вдачі та подвижництву. Ця суголосність чітко простежується в поезії: «Хоча, буває, серце й ние щемко, / Та, ледь

*схилившись у майбутній день, / Не збочуючи, на вершину йде, / Свідома, що вона – сосна Довженка»* [1]. Такій паралелізації слугують повтори *«угору йде», «на вершину йде»,* підсилюючи враження про митця як взірця нескореності та безкомпромісності.

Цей же образ вишуканим пуантом віншує й вірш В.Бровченка *«А може, знову на Ірпінь...»*. Поет, ведучи мову про Будинок творчості письменників у цьому містечку та атмосферу неперебутньої присутності в ньому невмирущого духу великих, пише: *«А ніч мережить полотно.../ І сад, напевне, рясно вродить, / Бо щедрувати під вікно / Сосна Довженкова приходить»* [3, с.88].

Вірш Т.Кузьменко *«За мотивами кіноповісті О.Довженка «Україна в огні»* являє собою парафразис на теми відомого опального твору, цькованого за сталінських часів. Авторка відчула біль митця, викликаний муками України, що потрапила в жорна Другої світової війни. Аплікуючи свій вірш пісенними рядками (*«Ой піду я до роду гуляти...»*), поетеса відтінює трагізм життєлюбної й життєспроможної нації, кинутої в смертельну круговерть.

Довженківські мотиви відлунюють і в поезіях автора даної розвідки (*«Вигнанець з України», «Мана», «Падають яблука, падають...»*). У першому творі, що має акровіршеву форму, йдеться про трагічні моменти в долі митця, свавільно розлученого з Україною. У душі народних дум про вимушене відчуження героїв від батьківського краю (*«Маруся Богуславка», «Плач невільників», «Невільники на каторзі»*) звучать початкові рядки поезії, що нагадують голосіння: *«Ой нема, нема доріженьки назад – Люті цербери чатують ненастанно...»* [16, с.12]. Автор констатує душевні страждання митця через неможливість жити і творити в рідному середовищі, задля України, її культурного розвою. Позамість вимріяних краєвидів йому доводиться спостерігати *«кожен день – оцей чужий пейзаж»*, зовні миритися з тим, що *«навісний дурман / Нагло поглина мій рідний край»*. Але серце художника-патріота аж кипить від обурення, що *«усмак / Дехто навтішавсь підступно й нищо»* з українства, з пращурівської землі. Символом єднання з

рідним краєм залишається для О.Довженка оспівана ним «зачарована Десна» – ріка дитинства і юнацьких мрій. Тож до неї апелює митець у найважчі моменти свого підневільного життя («Сяй незгасно, Десно-чарівнице / Аж під зорі»). А за цим образом вимальовується й інший – не менш дорогий («Розігнавши млу ночей і днів, / Україно, ти світи мені!»). Опосередковане порівняння Десни та України з світилами, з неспинним і нездоланим сонячним промінням, засвідчує віру героя-митця в свій народ і в те, що хоч по смерті, але все ж він колись поєднається з краєм батьків – краєм його святинь, його неперебутньої любові.

Поетичний образ О.Довженка, творений співцями Херсонщини, позбавлений надмірної патетики та ідеалізації. Це щира данина пам'яті видатного митця, що зріднився з нашим Білобережжям.

#### Література

1. Бойченко В. Сосна Довженка в Ірпені: Вірш // Сонячні кола: Поезії.- Сімферополь: Таврія, 1975.- С.45.
2. Братан М. Як Дніпро і Десна: Подорож О.П.Довженка до Каховки: Вірш // Таврія поетична: Альманах / Упор. Т.Щерба.- Херсон: Айлант, 2006.- С.16-17.
3. Бровченко В. Вибране: Вірші та поеми.- К.: Дніпро, 1991.- 573 с.
4. Василенко М. Олександр Довженко: Сторінками його щоденника: Вірш // Очна ставка.- Сімферополь: Таврія, 1990.- С.116.
5. Гунько О. Вогонь ясноти: Вірші // Красуне Вічність: Поетичний альманах.- Нова Каховка: Прогрес, 2007.- С.197-228.
6. Довженко О.П. Твори: У 5 томах.- К.: Дніпро, 1984.- Т.1.- 439 с.
7. Довженко О.П. Твори: У 5 томах.- К.: Дніпро, 1985.- Т.5.- 359 с.
8. Загороднюк В.Г. Зачарований життям: Вірш // Поклик евшан-зілля: Поезія.- Херсон: Наддніпряночка, 2009.- С.34-36.
9. Загороднюк В.Г. Художнє осмислення екологічних проблем у кіноповісті «Поєма про море» Олександра Довженка // Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 100-річчю від дня народження Олександра Довженка: Тези доповідей і повідомлень.- Херсон, 1994.- С.50-51.
10. Землі і людства полум'яний син: Вінок Олександрові Довженку: Вірші / Упор. В.Пригородовський.- К.: Укр. письменник, 1993.- 125 с.
11. Історія міст і сіл УРСР: У 26 т.: Херсонська область.- К.: Інститут історії АН УРСР; Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972.- 687 с.
12. Каляка М. «Я був задуманий на більше...» // Елінг: Літературний альманах.- К.- Херсон: Просвіта, 2005.- Вип.4-5.- С.6.
13. Каляка М. Довженко Олександр Петрович // Каляка М. Літературна лоція Херсонщини (XVII – початок XXI ст.): Довідник: У 2 томах. - К.: Просвіта, 2009.- Т.2.- С.125-127.

14. Кузьменко Т. За мотивами кіноповісті О.Довженка «Україна в огні» : Вірш // Вісник Таврійської фундації (Осередок вивчення української діаспори).- К.-Херсон: Просвіта, 2007.- Вип.3.- С.262.
15. Література рідного краю: Методичний посібник /Авт.: Немченко Г.В., Немченко І.В.- Херсон,1994.- 100 с.
16. Немченко І.В. Вигнанець з України: акровірш-присвята. Мана: думки земляків [Вірші] // Елінг: Літературний альманах.- К.-Херсон: Просвіта, 2005.- Вип.4-5.- С.12-13.
17. Немченко І.В. Щоденникові сповіді Олександра Довженка та їх поетична інтерпретація Миколою Василенком // Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 100-річчю від дня народження Олександра Довженка: Тези доповідей і повідомлень.- Херсон, 1994.- С.76-77.
18. Параскевич П.К. Сторінки літературної Херсонщини.- К.-Херсон: Просвіта, 2008.- 111 с.
  19. Параскевич П.К. Херсонщина в житті і творчості О.П.Довженка // Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 100-річчю від дня народження Олександра Довженка: Тези доповідей і повідомлень.- Херсон, 1994.- С.78-80.
20. Рудницький Григорій. «Описати Брилівку в окремому нарисі...»: Пам'яті О.П.Довженка // Елінг: Літературний альманах.- К.-Херсон: Просвіта, 2005.- Вип.4-5.- С.14-18.
21. Сухопаров С. Дотик до вічності // Клуб літераторів: Спецвипуск, присвячений 100-річчю від дня народження Олександра Петровича Довженка.- 1994.- 9 вересня.
22. Чабан Н.І. Краєзнавчі матеріали до уроку за творчістю Олександра Довженка // Літературне краєзнавство на уроках української літератури у 11 класі середньої школи: Методичні рекомендації та розробки уроків / Авт. Чабан Н.І.- Херсон: Традиція, 1993.- С.18-21.
23. Чабан Н.І. Херсонщина у житті та творчості Олександра Довженка: Урок екологічного виховання // Літературне краєзнавство на уроках української літератури у 11 класі середньої школи: Методичні рекомендації та розробки уроків / Авт. Чабан Н.І.- Херсон: Традиція, 1993.- С.21-25.

**Немченко І.В. Образ Олександра Довженка в поезії херсонських авторів // Південний архів: Зб.наук.праць.- Вип.ЛІІІ.- Херсон, 2012.- С.62-68.**